

اسلام مجموعہ

تھاری: 'دینی برہیت، حیاتی برہیت' در

نیل ۲ صائی ۳۵ ۲۹ شوال ۱۳۳۳ مدبری: حلیم ثابت
۲۷ اگستوس ۱۳۳۱

جلد: ۳

قرآنہ کریم

سورۃ بقرہ تک ۲۲۱ نجی آیتدن ۲۲۸ نجی آیتنہ قدر مفهوم شریفی
[حاشیہ لی مفهوم قرآندن] مرحوم مناستری رفت

اجتماعیات

دیانت و فضا کونک آب ضیا

اسلام اجتماعیاتی

دینشناسر و فقہلر حلیم ثابت

تاریخ

ابن تیمہ (بن تیمہ تک چکدیکی زحمت و مشقی ۳۳ نجی عایدن مابعد) رضاً الدین بن نغرا الدین

نسخہ سی ۶۰ پارہ در

توزیع بری 'زمان کتبخانہ سیدر'

نجم استقبال مطبعہ سی

قابل تالیف ایک نوع حکمک اعطاسیہ وظیفہ دار اولیٰ قطعیاً غیر جائز در۔ برایشک
دیانی جہتی مقدس اولدینی ایچون اورایہ اداره مصلحت، اختلافکارلق، حیلہ جولوق
کچی دنیوی تدبیرلر کیره مز۔ برایشک قضائی جہتی ایسه اقتصادی،
صحی، فی، برچوق دنیوی ایجاباتہ تابع اولوق مجبوریتده در۔ بزم مبالات دینیہ
مخصوصندہ سائر ملتزدن کری اولامزک سببی شودرکہ دیاتمزک اساسلری صوک
درجه عالی اولدینی حالده قضا مزده کی قاعدهلر و اصوللر غایت تفیصه لیدر۔ قضا
ایله دیانت بری برینه قاریشدیرلدینی ایچوندرکہ قضا ایشلرندن مشکی اولان
کیسهلر دینه قاریشده مبالغاتسز اولیورلر۔ دیانت وقضا بری برینه قاریشدینی
زمان ایکسیده بری برینه مضر اولور۔ چونکہ بونلرک اساسلری آبری آبری
غایه لره معطوفدر۔ فقط مفتیلر یالکز دیانی حکملری اعطاء قاضیلر یالکز قضائی
وظیفه لری اجرا ایتدیکی زمان ایکسیده وظیفه لرینک صفوت و تمامتینی محافظه
ایده بیلیر۔

هر فادن بریسی (اختلاف امتی رحمة) نص نیقنده کی اختلاف امتک
معناسی تقسیم اعمال و اختصاص اولدینی سویله مشدرکہ غایت کوزل بر توجیهدر۔
بو کوزل توجیه دوغرو بر تفسیری تضمن ایدیورسه جناب حقندن نیاز
ایده لم بزی بو رحمته مظهر بویورسون۔

ضیا کورک آب

اسلام اجتماعاتی

دینشناسلر و فقہلر

خلق هر دورلو ایملکرده، هر دورلو بویوکلنکرده کندیسک فوقده
اولدینغه ایناندینی رهبرلر کورمک ایستر و حقیقتاً بونلرک رهبرلر کربله بو وادیده

ایلوئر . محاربتلر ایچون تاریخی و ذی حیات قهرمانلر و آنلرک قهرمانلق ، جارت خصوصنده کی مقبلری آنلر ایچون برر رهبردر . آنلر او قهرمانلری تقلیده ، آنلر کی اولغه ، هیچ اولمازسه آنلره بکزه مکه چالیشیرلر . بو آنلر ایچون غایه اولور . فنا کارلق ، طوغرولوق ، فدائیک ، خلاصه بوتون اخلاق مسئله لری ده بویاهدور . فضیلتلی اولوق ایستین هر کس بو خصوصده جانلی بر نعیاس بولور ، کندینسی اوکا اویدرمنه چالیشیر .

بالطبع دین و تدین مسئله سی ده بونلره بکزر . عمومیتله فکر دینی به مالک اولان خلق دیانت خصوصنده دائما رهیزه محتاجدر . خلق کندینسک هم دینتی هم ده بو خصوصده یول باشچی به احتیاجی بولدیغنی کیزیلدن کیزلی به حس ایدر . بونکچوندرکه کندیلرینک فوقده ، دیاتجه کندیلریندن یوکسک بر صنف کورمک ایسترلر . بو حال آنلرده فطری کچی بر شیدر . چونکه دینتی اولوق ایچون یالکتر آرزو کافی کله مه یور : جانلی بر مثال لازم ، اویله جانلی بر مثال که دین بوتون فضیلتلری ، بوتون مزایای ایا به اوندی تجلی ایتملی . دینتی اولوق ایستین اوکا اقتدا ایتمکله و اوکا بکزه مه به چالیشمغه دیانت یولنه کیردیکنه قناعت کتیرسون . . .

« بعث لایتم مکارم الاخلاق » بویوران علیه الصلاة والسلام اقدمز « انک لعنی خلق عظیم » خطاب الیه سینه مظهر ایدی .

ذاتاً دیانتده جانلی مثاللر کورلمدیکه ، صرف کتابده او قویه رق ، یا خود صرف کولکده کی آرزو ایا به دین بولنده ایلرولمکده قابل دکلدور . چونکه دین مجرد بر شیدر : برینسک فعل و عملیه تشخص ایتمدیکه وارلقنی کویسترمز . بزم قلبلر مزده یا شایان دین ، مطلقا ماضیده یا خود حالده دینی حیات کچیرنلرک حائلرینی ایثیدوب کورمکدن حصوله کلن معنادر . بزم افضالزده تجلی ایدن دینی حرکتلرده ینه جانلی اشخاص دینه دن انتقال ایدن برر حالدر .

بناه علیه دیانت خصوصنده دخی خلقیک کورمه نه که محتاج بولوندیغنه شیه ایدیله مز . ایشته بونکچوندرکه امت آراستد ، دیانتده رهبر اوله حق بر صنف

بولونمق ضروریدر . بونده ذره قدر تردد ایتک دوغرو دکدر . ذاتاً قرآن
 کریم بوجهتی صراحة امر ایدر :
 « ولکن منکم امة یدعون الی الخیر ویأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر
 واولئک هم المفلحون . »

بوراده « ولکن امر جلیتک اصل متبادر اولان وجوب اقدام ایتدیکنه
 دلالت ایدمک هیچ بر قرینه یوقدر . دیمک اولیورکه مسلمانلردن برقسمنک ،
 [۱] ایلك خصوصنده دیکرلرینه یول باشجیلق ایدوب معروفلری تانیدمحق
 و منکرلردن بزدره جک دینی مزبیلر صنفده بولونمسی لازم اولیور .

اوت ، بولوزوم بلکهده علی الکفایه وجوب ایله تفسیر ایدیله بیلیر . [۲]
 بو نوع امرلر اکثریت اعتباریله اسلاف کرام طرفندن وجوب علی الکفایه
 معنانه حمل ایدیلشدر . فقط بو ، بویه اونغله برابر وجوبک شدتی تخفیف
 ایتش اولماز . کرك وجوب عینه ، کرك وجوب علی الکفایه به دلالت ایدن امرلر
 عینی قطعیتی حائز در . شو قدر وارکه بونلردن بری عمومک بوتون فردلرینه ،
 دیکری ده عمومک دوغروندن کندیسنه فارشی خطابدر . شو حالده برنجیده
 مطلوب اولان فمک هر فرده کوره تعددی ایجاب ایتدیکی حالده ایکنجیده
 ایسه کیم وکیملر طرفندن اولورسه اولسون جنس فعلک تحقق کفایت ایدر .
 ایسته بوراده دخی مسئله بویه در :

خطاب عمومه فارشی اولوب ، بوندن ابتدا عموم مسئول طوتولور .
 بوضفک تشکی ایچون عموم طرفندن چالیشلمق ایجاب ایدر .

ذاتاً مسئله نک حیاتده بالفعل جریانی ده بویه در . شو قدر وارکه تقسیم
 وظائف اساسنک انکشاف ایدمه مدیکی زمانلره عاند تشکیلاتک حالادوامیله دینک زهدن
 باشلابوب زرده بیتدیکی هنوز تقدیر ایدیله مدیکندن اجتماعی ودینی حیاتزده
 بعض قاریشقیقلر اولما یور دکل ، فقط بونلر هب موقت شیلردر : مسئله نک

[۱] اکثر مفسرک اختیاری وجهه « من » کلمه سی تبیض ایچون اوله رق آلیور .

[۲] « من » تبیض ایچون اولادیننه کوره .

حقیقی آکلاشلدینی کبی ایشلر هب یولته کیرر کیدر .
ایشته بوتون شو ملاحظه لر کوستریورکه اهل اسلام آراسنده مسلمانلره
دیناً رهبر اوله جق ، دوغرو یولی کوستروب آنلری ارشاد ایدم جک معروف
ومنکری تانیده جق بر صنف ، قرآن کریمک بو آیتده کی تعمیری وجهله بر
« امت » یعنی جماعت لازمدر . [۱]

« فلولاً نفر من کل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا فی الدین . . . » آیت
کریمه سندن آکلاشلدینغه کوره بونلرک سائر مسلمانلردن فرقه نری ده « دینده
تفقه » اولدینی کوریلور . شو حاله کوره بونلره « فقیهلر » ناخی ده وریله ییلیر .
ابن ماجه تک تحریجه کوره سعید بن المسیب (ر.ع.) ک ابوهریره رضی
عنه دن روایتله کوره پیغمبر اقدمن دیرلردی که « من یردالله به خیراً یفقهه
فی الدین » [۱] معاویه بن ابی سفیانک رسول اکرم اقدمدن روایت ایتدیکی
دیگر بر حدیث شریفده دخی « الخیر عادة والشر لحیاجة ومن یردالله به خیراً
یفقهه فی الدین » دمنیلور [۲] . ابوسعید الخدری دیردی که : « ان رسول الله
صلی علیه وسلم قال لنا ان الناس لکم تبع وانهم سیأتونکم من اقطار الارض
یتفقون فی الدین فاذا جاؤکم فاستوصوا بهم خیراً » [۳] .

کوریلورکه بو حدیث شریفلرده دخی بوکا « دینده تفقه » دمنیلور .

[۱] (بوراده « کتم خیر امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر
وتؤمنون بالله » آیت کریمه سنه باهرق خایر ، بووظیفه مسلمانلردن هرکه طائدره ینده علیه
بر صنف مخصوصه احتیاج یوتدر ، دنله سر . چونکه « ولتکن منکم امة . . . الایه نظم
جیلنک صراحتی بوکا ماندر . هر حاله بویله بر امتک یعنی بر جماعت وصنفک بولونمسی
شوآیت کریمه تک صراحتدن آکلاشیلقدمدر . عینی زمانده هر ایکی آیت کریمه تک مدلوللری ده
هب بردن محقق ایدم یایلر : هم بویله بر صنف مخصوص اولور . همده بوتون افراد امت ده
بر برینه قارشی خیرخواهلق کوستریر وکندی عالنده معروف و منکر اولان شیلری بر برلرینه
یلدیرلر) .

[۱] بوحدیث شریف بخاریده دخی واردر .

[۲] سن ابن ماجه

[۳] خرجه ابن ماجه

آنکچون بزده دینی علملری اوکره نبرک امور دینیله مشغول اولانلره
« فقیهر » دیه ییلیرز .

دینک اولیورکه امت اسلامیله آراسنده بر « فقیهر » صنی واردر . بونلر
دینک معلم و مریلیردر . امت تشکیلاتنده، اجتماعی حیاتزده بونلرک خصوصی
وظیفه‌لری واردر . فقیهر بوزوظیفه‌لرندن عندالله مشول و مشاب اولورلر .

حضرت اللہک « انما یخشی الله من عباده العلماء » آیت کریمه‌سندکی عالملر
دخی فقیهلردن عبارت اولسه کرک . « ان العلماء هم ورثة الانبیا و رثوا العلم... » [۱]
قول شریفده کی علمادن مقصد دخی دینده عالم اولانلر ، یعنی فقیهلردر .

ایشته امت آراسنده بویله فقیهلر صنفک تشکیلی شبه‌سزدرکه آنجاق
خصوصی بر تحصیل ، خصوصی بر تربیه ، حتی خصوصی بر طرز حیات
تعقیب ایتمکله قابل اوله ییلیر . عمومی تحصیل ، عمومی ، عمومی-تربیه ،
عمومی حیات بویله بر صنف مخصوص دوغوره‌ماز ، بو پک طبیعی برمشاهدر .
اختصاص داٹا خصوصی اعتابی مستزمدر . ذاتاً « وماکان المؤمنون ان ینفروا
کافة فلولاً نخر من کل فرقة منهم طائفة لیفتقوها فی الدین ولینذروا قومهم اذا
رجعوا الیهم لعنهم یخذرون » [۲] آیت کریمه‌سی ده بوجهته یا بالابشاره و یاخود
بالعبارة دلالت ایتمکدهدر . بو آیتک سبب نزولی عکرمه رضی الله عنہک
روایتی [۳] کی ایسه دلالتی بالابشاره قتاده رضی الله عنہک روایتته کوره ایسه
بالعبارة اولور .

ذاتاً ضحاک حضرتلری ده بوخصوصده قتاده حضرتلرینه اشتراک ایدرلردی .

[۱] بخاری

(۲) اخرج ابن ابی خاتم عن عکرمه قال لا نزلت و الانفروا یمذکم عنذاباً الیها...
وقد کان یختلف عنه ناس فی البدر یفتقون نومهم فقال التاتیون قدینی ناس فی البوادی هتک
اصحاب البوادی فنزلت وماکان المؤمنون لینفروا کافة فتولانفر... الایة - « لباب النقول
فی اسباب النزول » لسیوطی .

(۳) امام محدین جریرطبری (ر .) ک کتاب جامع البیان فی تفسیر القرآن نام
اثرده کی مشارالیه حضرتانہ اسناداً تخریج ابتدکی نقلره مراجعت .

بر روایت کوره عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دخی بوجہتہ ذاہب اولشلردر .
کرك بالعاره ، كرك بالاشاره اولان دلالترك قوتلری معلومدر .

بو آیت کریمه ، امام قتاده رضی الله عنہک تفسیر وایضاًخه کوره [۱]
هر قوم وهر ملتدن بر طاقنک ، مقصدن آلیقویه جق عمومی ایشله قاریشما یوب
دیانت و علم اهللربنک مجلسلربنه دوام ایدهرک خصوصی تربیه و تحصیل ایله
دینده تفقه ایتملری ایستیلدیکنی افاده ایدیور . عینی زمانده منسوب اولدقلری
قولملری « انذار » ایله دوغرو یوله دعوت ایتمکده ینه بونلره یعنی دینده
تفقه ایدنلره عائد اولدینلی آکلشیلور .

کوریلیورکه اسلامیتده حیاه اولدینلی کبی ، دیانت دخی بویله امور دینیه
ایله مشغول اوله جق دینشناس . زاهد ، ربانی ، فقیه ، حلیم ، دین ایشلرنده
بصیرتلی ، آخرته رغبتلی ، عبادته دواملی کیمهلردن مشکلی برصنقه احتیاج وارددر .
فصلکه عبدالله بن عباس رضی عنهما حضرتلری بوحقیقتی اخطار ضمنتده
اسحابه خطاباً دیرلردی که : کونوار بانینین حلماً فقهاً ، علماً [۲] .

برده بوباید امام دارمی امام عمران دن روایه دیورکه :

« قلت للحسن يوماً فی شیئی یا ابا سعید لیس هکذا یقول الفقها ؟ فقال :
ویحک ، هل رأیت فقها قط ؟ ! - انما الفقیه الزاهد فی الدنیا ، الراغب فی الآخرة ،
البصیر یامر دینیه المداوم علی عباده ربیه » [۳] .

ایش بولومی اساسه کوره ایلرولمکده اولان مسلمانلق عائلده هراجماعی
وظیفه ایچون احتصاص اربانی بولدینلی کبی ، دینی وظیفهلری ایفا ایتمک ایچونده
بر مسلک مخصوص اربانیه شدتلی احتیاج وارددر . معارف عمومیه نك نشری ،

(۱) حدثنا محمد بن عبد الاعلی قال حدثنا محمد بن ثور عن معمر عن قتاده : فلولا نغر
من کل فرقة ... الاية قال لیفته الذین فعدوا مع نبی الله ولیندروا نومهم اذا رجعوا الیهم
یتول لیندروا الذین خرجوا اذا رجعوا الیهم . تفسیر طبری - زمخشرنک ، نیسایورنک
طرز تلقیری ده بوکا موافقدر .

(۲) صحیح بخاری

(۳) سنندی

عدالت توزیعی ، عسکرک برر اجتماعی وظیفه ایسه ، ملتیزک ، حتی خلافتک محافظی اولوق اعتباریه بوتون امتک دینی امورلریله اشتغال ایتمکده بزم ایچون آروجه اجتماعی بروظیفه‌در. هر اجتماعی وظیفه ایچون ارباب آراتیور و خصوصی مسلکر تأسس ایدیورسه ، نیچون امور دینه‌ده بونلره رعایت ایدیله‌سون . شهبه‌سزدرکه دینی وظیفه‌لرک باشقلرینه نظراً آز مهم اولدینی ادعا ایدیله‌مز . یاخود مسلمانلرده امور دینه و سیاسی تفریق اولونه‌ماز دستورینه تبعاً بونک خارجیده سیاسی مأمورلر طرفندن ایفا ایدیله‌جیکده سویله‌نه‌مز .

بناء علیه اسلام ائمه عائد اجتماعی وظیفه‌لر آراسنده برده « دینی وظیفه‌لر » بولوندینی کبی ، بونکله اشتغال ایدمک بز دینی حنف ، بر دینشناسلر زمره‌سی بولونمقده طبیعی اولور . بو زمره‌یه بز ، کتابه ، سنته و آثار اسلافه تبعاً « فقیهار ، دیمک ایستیورز . بن کندی نامیه بونلره « روحانی » ، بناء علیه مقابلنده کی اهالی‌یه وسائر مسلمانلرده « جسمانی » دیمه‌نی سومه‌بورم . چونکه یایانچی عالمدن کلن بو تعیرلرده اجنیلک شائبه‌سی وار کبی اولیور : بکا اولیه کلیورکه کویا بو تعیرلر عمومه عائد عالمی ایکی‌یه آریبورمش کبی اولیور .

بونلردن بری هر دورلو جسمانیت حاللرندن آزاده بر وارلق : بوراسنک سکنه‌سی هر کس کبی اولدقلری حالده باشقله دورلو و مقدس کورونمک ایچون رسماً مرانیلک ایتمه‌لرینه جواز و بلکه لزوم وار . بونلر عمومک متفعت و مضرتلریله‌ده علاقه‌دار دکل ؛ حقوقلری‌ده باشقله دورلو . دیکری ایسه بوکا نظراً بام باشقله بوتون مناسیله جسمانی . . .

ایشته بن مسلمانلری بویه مهم مغالری حامل اولان روحانیک و جسمانیک عنوانلری آلتده آیرمنی موافق بوله‌مه‌بورم [۱] فقط بوتون بونکله برابرینه امتدن، ینه مسلمانلردن ، آیری و غیرینی اولیه‌رق صرف علملریله ، فقهلریله ، ورع و تقوالریله ، خلاصه بر مرشدده بولونمسی لازم کلن بوتون صقتلریله

[۱] بز بو جتی و تیله او زمانک دینی بر مجموعه‌سنده « دخی » اسلامیده روحانیت ، جسمانیت وارمی ؟ عنوانی بر مقاله الهده ایضاح ایتمک چالیندی ایدک .

تمیز ایدنی بر زمره نك وجودتده قائم . بو ایسه هم كتاب وسنك همده
 بو کونکی شکل اجماعیزك الهام ایتدیکی بر حقیقتدر .
 ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بالمهتدين فلا تطع المكذبین
 ودوالوتدهن فیدهنون . . .

علم ثابت

ابن تیمیہ

تاریخ

بانی ۳۳ نجی ضایده در .

نصرالتجی نك، فکر و مسلکتی ترویج ایدہ بیللمه سیچون معارضتی جبراً
 اسكات و عموم نظرندن اسقاط ایلک لازم ایدی . ایشته بوبلان اوزرینه مشارالیه
 اولاً معتبرانی کندی طرفه آووتدی . صکره مالکیلرک قاضیسی اولان ابن
 مخلوقک اشترایکیله وحدت وجود اهللری ، روافضی و سائرہ اراسنده شیخک
 علیه اتفاق یاییلوب « ابن تیمیہ » ابن ترموت قیلندن سریر سلطنت قاطعی
 استریبور . دیهرک چیرکین سیاسی بر افترا اسنادینه قالفشدیلر . بالطبع بو حادته
 امرایی اورکتدی .

در حال ابن تیمیہ نك عقیده سنی مذهبی تدقیق ایتمک ایچون مصر حاکمندن
 « دمشق » والیسنه خبر کلدی . بونک اوزرینه « دمشق » شهرنده درت مذهب
 طلارندن و سائر علما ، مفتی و قاضیر ، نواب و شیخلردن عبارت بر مجلس
 تشکل ایتدی . ۷۰۵ سنه ۸ رجی بازار ایرتسی کون مجلس کشاد اولتدی .
 ابن تیمیہ کلدی . امیر مجلسک سبب تشکلی حاضر ونه آکلاتدقدنصوکره
 ابن تیمیہ خطاباً : « بوکون سزک عقیده کزی و مذهب کزه دعوت ایدوب
 مصره یازدیفنکر مکتوبلری تحقیق ایدہ جکزه ، دیدی . ابن تیمیہ ده : بن
 کیمسه بی دعوت ایدوب مکتوب یازدیغ یوقدر . سؤال صورانلری البتہ